

Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi
Journal of the Academic Studies of Turkish-Islamic Civilization
timad

Cilt / Volume: 16 - Sayı / Issue: 31 - Yıl / Year: 2021
Şubat/February - Kış / Winter

ISSN: 1306-4223

Birinci Dünya Savaşı'ndan Milli Mücadele'ye Lice Kazası

Lice District from the First World War to the National Struggle

Fahri ÖZTEKE

Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi
Assist. Prof. Dr. Batman University, History of the Republic of Turkey

fozteke26@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-6852-2089>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 14.09.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 01.12.2020

Cilt / Volume: 16, Sayı / Issue: 31, Sayfa / Pages: 197-220

Atıf / Cite as: Özteke, F. (2021). Birinci Dünya Savaşı'ndan Milli Mücadele'ye Lice Kazası [Lice District from the First World War to the National Struggle]. Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi-Journal of the Academic Studies of Turkish-Islamic Civilization, 16/31: 197-220.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./ This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Birinci Dünya Savaşı'ndan Milli Mücadele'ye Lice Kazası

Öz

Coğrafi konumu nedeniyle Lice, tarihin en eski dönemlerinde olduğu gibi Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarında da kritik öneme sahip bir belde olmuştur. Lice'den yola çıkarak Birinci Dünya Savaşı sırasında Çanakkale, Kafkas, Suriye-Filistin, Irak-Basra ve Hicaz-Yemen Cephelerindeki çarpışmalara katılanların sayısı hiçte az değildir. Bölge, tarihin en kaotik zamanlarından birini yaşarken vatansever Liceliler, yanı başındaki Bingöl, Bitlis ve Muş'un işgaline karşı da kayıtsız kalmamışlardır. Türk vatanının kurtuluşu için amansız bir direniş örneğinin sergilendiği Milli Mücadele yıllarında ise, bin bir zorlukla baş etmeye çalışan Liceliler ellerinden geldiği ölçüde Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının yanında yer almışlardır. İlçe merkezinde oluşturulan zararlı yapılanmaya karşın milli bir örgüt kurulamamıştır. Ancak Lice halkı, Diyarbakır eşrafı ve bürokratlarının tesis ettiği milli-dini organizasyonlara destek vermişlerdir. Dönemin İlçe Müftüsü Ankara fetvasını imzalayarak örnek bir duruş sergilemiştir. Aralıksız devam eden savaşıardan yılan Liceli askerlerin bir bölümü ordudan firar etmişlerdir. Bu yüzden Milli Mücadele sürecinde Lice ve çevresinde asayişin sağlanması hayli zor olmuştur. Hani ve Kulp yörelerinde prestij sahibi bazı kişilerin ulusal direniş lehine çağrıda bulunmaları firarilerin sayısını biraz da olsun azaltmıştır. Liceliler, özellikle El-Cezire ve Batı Cephelerinde milli birliklerin yanında yer alarak düşmana karşı direnç göstermişlerdir.

Anahtar kelimeler: Kafkas, El-Cezire, müftü, firariler.

Lice District from the First World War to the National Struggle

Abstract

Due to its geographical position, Lice has been a critically important town during the First World War and the National Struggle as well as in the earliest periods of history. Starting from Lice the number of those who participated in the battles in Çanakkale, Caucasian, Syria-Palestine, Iraq-Basra and Hejaz-Yemen Fronts during the First World War is not at all. While the region was going through one of the most chaotic times in history, the patriotic Liceans did not remain indifferent to the occupation of Bingöl, Bitlis and Muş next to it. During the years of the War of Independence, when a relentless example of resistance was exhibited for the liberation of the Turkish homeland, the Liceans, who tried to cope with a thousand and one difficulties, sided by Mustafa Kemal Pasha and his friends as much as they could. Despite the harmful structure created in the district center, a national organization could not be established. However, the people of Lice supported the national-religious organizations established by the notables and bureaucrats of Diyarbakır. The District Mufti of the period took an exemplary stance by signing the Ankara fatwa. Some of the soldiers of Liceli, the snake from the uninterrupted wars, deserted from the

army. Therefore, it was very difficult to maintain order in Lice and its surroundings during the War of Independence. The appeals of some prestigious people in Hani and Kulp regions in favor of national resistance reduced the number of fugitives. Liceans, especially in Al-Jazeera and Western Fronts, resisted the enemy by taking sides with the national troops.

Keywords: Caucasian, Al-Jazeera, mufti, fugitives.

Giriş

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan ve Türkiye'nin önde gelen kültür merkezlerinden sayılan Diyarbakır'ın 95 km kuzeydoğusundaki Lice Kazası, eskiçağlardan bu yana birbirinden farklı uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır (Dilek, 2002, s: 9). Anadolu'nun doğusunu, güneydoğu ve Mezopotamya istikametine bağlayan ilçe sınırları üzerinde Hurrilerden Asurlulara, Mervanilerden Artuklulara, onlarca devlet egemenlik kurmuştur. 16.yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Hükümdarı I. Selim'in 1514 Çaldıran Savaşı'nı kazanmasıyla yöredeki Safevi hâkimiyetine son verilmiştir (Bulduk, 2004, s: 18). Bu gelişme Lice'nin sadece siyasi yapısını değil uzun süredir var olan sosyokültürel ve demografik dokusunu da değiştirmiştir.

19.yüzyılda Osmanlı Devleti, 1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri aracılığıyla yönetsel mekanizmada bir takım yenilikler yapmıştır (Tural, 2004, s: 93-123; Düstur, 1289, s: 608-624). Böylelikle Amid Sancağı'nın bir kazası olan Lice'nin bu statüsü, bazı küçük değişikliklerle 20.yüzyıl başına kadar sürmüştür. Nihayet 1924 Anayasası'nın "*Türkiye coğrafi vaziyet ve iktisadi münasebet noktai nazarından vilâyetlere, vilâyetler kazalara, kazalar nahiyelere münkasimidir ve nahiyeler de kasaba ve köylerden terekkiip eder*" ifadesinin geçtiği 89.maddesindeki taksimatla Lice'nin Diyarbakır'ın bir ilçesi olduğu kesinlik kazanmıştır (web 1).¹

Birçok açıdan trajik sonuçlar içeren Birinci Dünya Savaşı(1914-1918) ve Mondros'tan sonra başlayan işgaller tüm vatan toprakları gibi Lice'yi de derinden sarsmıştır. Fakat stratejik önemi, sosyokültürel yapısı ve tarihi birikimi 1914-1922 yılları arasında Lice'nin ayrı bir konuma oturtulmasına neden olmuştur. Buradan hareketle üç bölümden meydana gelen çalışmamızda, belirtilen tarih aralığı esas alınarak Licelilerin gelişen olaylar karşısında nasıl bir refleks sergiledikleri ortaya konmuştur. Bölge muğlak bir süreçten geçerken verilen şehitlerin, Osmanlı Ordusu ve Milli Mücadele hareketine karşı olan sadakatin en somut kanıtı olduğu vurgulanmıştır. Fakat fedakârlık içeren

¹ O yıllarda bugünkü Hani, Lice'ye bağlı bir bucak konumundaydı. Hani, ancak 1958'de bağımsız bir kaza statüsüne kavuşmuştur. Bu nedenle vatan savunmasına Hani'nin verdiği destek Licelilerin etkinlikleri kapsamında ele alınmıştır (Bkz. web 2). Benzer durum Kulp, içinde geçerlidir (Bkz. web 3).

gayretlerin yanında İngiliz ve Fransız tezgâhlı senaryolara alet olan kitlelerin tutumlarına da dikkat çekilmiştir.

1. Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Lice'de Yaşananlar

20.yüzyılın hemen başında büyük devletlerin kendi aralarında görülen üstü örtülü ya da açık çıkar çatışmaları sırasında Güneydoğu Anadolu, etnisite temelli politikalar üzerinden Türklere koparılmak istenmiştir. Bölgenin heterojen sosyolojik yapısıysa söz konusu politikalara uygun alan açmıştır. Rusya, İngiltere ve Fransa bölgedeki doğal kaynakları ele geçirmek amacıyla Kürtler, Araplar ve Ermenileri kışkırtarak bir kaos meydana getirmeye çalışmışlardır (Karpat, 2010, s: 120).² Emperyalist niyetler taşıyan her devlet, bölge sınırlarında sadece kendinin hegemonya kurmasını tasarlamıştır. "Hedefe ulaşmak için her yol mubahtır" anlayışından hareketle yörede yaşayan gayri Türk unsurlara bağımsızlık veya otonomi vaatleri verilmiştir (Akşin, 1983, s: 110). Bütün bu gelişmelerin yanında asker kaçakları ve eşkıyaların illegal faaliyetleri de coğrafyayı iyice germiştir. Bu nedenle birçok insan, Lice örneğinde olduğu gibi başka yerlere göç etmek zorunda kalmıştır.

Yörede yaşamını sürdüren insanlar, tıpkı 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi)'ndeki haliyle Birinci Dünya Savaşı yıllarında da düşman ilerleyişine karşı set çekebilmek için kendi imkânları dâhilinde askeri birlikler(milis kuvvetler) tesis etmişlerdir. Bu türden teşebbüsler, vatan müdafaası yolunda bir nevi Güneydoğu Anadolu'nun Kuvâ-yı Milliyesini kurmak anlamına geliyordu. Lice civarındaki Kürt aşiretlerinden de yaklaşık 150 kişilik bir alay oluşturulmuştur (Genelkurmay Başkanlığı, 1985, s: 520-524). Alaydaki asker sayısı, çevredeki diğer yerleşim birimlerinden katılanlar sayesinde kısa sürede 500'ün üzerine çıkmıştır. Özellikle Bingöl yöresinde 1916 yazında Ruslarla yapılan Çapakçur Muharebesi'nin kazanılmasında sağladığı katkılardan sonra Lice Birliği bölgede imdat ordusu şeklinde algılanmaya başlanmıştır (Karatumu, 1971, s: 471-474; Beysanlıoğlu, 1986, s: 491).

Mustafa Kemal Paşa'nın Batı Anadolu'da görev yaptığı süreçte Van, Muş, Bitlis ile Sason çevresi Ruslar ve onların tahrik ettiği Ermeni çeteleri tarafından işgal edilmişti. İşgaller sırasında Ermeniler, bölge halkını canından bezdirip çoğu kamu binasını talan etmişlerdi (Akçora, 1994, s: 128-134). Görülen lüzum ve Çanakkale'deki başarılarına istinaden Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı Başkumandanlığı tarafından bölgeye tayin olunmuştur. Doğuya gitmeden önce Mustafa Kemal Paşa, yöredeki birliklerin durumu ve konumları hakkında yetkililerden detaylı bilgi almıştır. Mart ayının sonlarına doğru önce Mardin'e daha sonra da Tuğgeneral(Mirliva) olarak atandığı ve 16. Kolordu Kumandanlığı görevini yürüttüğü Diyarbakır'a gelmiştir (Tezer, 2018, s: 36-38).

² Lice kazasının 1914 yılında nüfusu 28.722 idi. Bu nüfusun 23.595'i Müslümanlardan(Türkler, Kürtler, Araplar), 5127(Ermeniler-4151, Protestanlar-508, Süryaniler-468)'si ise gayrimüslimlerden meydana gelmiştir (Karpat, 2010, s: 120).

Lice, Hani ve Kulp üçgenindeki milislerin hem asayişin sağlanması hem de katliamların engellenmesi için çok iyi değerlendirilmesi gerektiğine karar vermiştir. Henüz Diyarbakır'a nakledilmeyen II. Ordu Komutanlığına gönderdiği yazıda Lice'deki birliklerin önemini, "Bölgede Diyarbakır'dan, Lice'den, Palo'dan ve Harput'tan getirilen, sayıları bini geçen milis ve jandarmalardan kurulu müfrezeler bulunmaktadır. 29 Mart 1916'da Dersim asileri, Peri suyundan Palo'ya iki saat kadar tahribat yaparak, ilerlediler. 3 Nisan 1916'ya kadar olan çatışmalarda, asiler 100 kadar ölü vermiş kalanları kâmilten tenkil edilerek Peri suyunun kuzeyine atılmıştır" sözleriyle anlatmaktadır (ATASE, 1978, s: 55).

II. Ordu Karargâhının Diyarbakır'a taşınması üzerine 16. Kolordunun Karargâhı Silvan'a getirilmiştir. Bu nedenle Silvan'a gelen "Anafartalar Kahramanı" Mustafa Kemal Paşa'nın hayatında yeni bir evre başlamıştır. Çanakkale'den sonra Birinci Dünya Savaşı'ndaki en önemli başarılarını bu dönemde kazanmıştır. Diyarbakır'ın tüm ilçelerinden topladığı birlikleri çok iyi organize ederek bir gün arayla(7-8 Ağustos 1916) önce Muş ardından da Bitlis'i Rus işgalinden kurtarmıştır (Çeliker, 1987, s: 391). Bu sayede hatırı sayılır miktarda Ermeninin barındığı Lice'nin işgal edilme tehlikesi de ortadan kalkmıştır. Zira düşman birlikleri bir ara Kulp'a kadar ilerlemeyi başarmışlardı. Mustafa Kemal Paşa, tarihi zaferi II. Ordu Komutanlığına çektiği bir telgrafla duyurmuş ve böylece Diyarbakır halkı rahat bir nefes almıştır: "Muş dün Bitlis bugün kolordumuz tarafından zapt ve işgal edilmiştir. Mağlup edilmiş düşman kuvvetleri takip edilmektedir" (Maarif Vekâleti, 1945, s: 398; Beysanlıoğlu, 1981, s: 80). Ruslar tarafından tekrar işgal edilen Muş, 30 Nisan 1917'de kesinkes düşmandan temizlenirken Mustafa Kemal Paşa, yine yöredeki Osmanlı birliklerini komuta etmiştir. (Çeliker, 1987, s: 380). Muş yöresinde gerçekleşen savaflara katılan önemli isimlerden biri de Lice doğumlu din adamı Abdullah Vehbi Meylani olmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın ordusunda tabur imamlığı yapmış Abdullah Vehbi Meylani, savaş sırasında hastalanarak vefat etmiştir (Ergin, 2008, s: 330). Son ana kadarda sorumluluk bilinciyle görevini başarıyla yerine getirmiştir.

Aslında Mustafa Kemal Paşa, Diyarbakır/Silvan ve çevresinde bulunduğu süre içinde her hangi bir taarruz durumunda Güneydoğu Anadolu'nun nasıl savunulması gerektiğine dair önemli stratejiler ortaya koymuştur. Bunu hayata geçirirken de Lice'nin bölgede kilit yerlerden biri olduğuna dikkat çekmiştir. Çünkü düşmana karşı bariz bir üstünlük elde edildikten sonra dahi II. Ordu Komutanlığına ait bazı birlikler, Lice-Hani arasındaki köylerde ihtiyaten bulundurulmaya devam etmiştir (ATASE, 1978, s: 260). Diyarbakır-Van hattında düşmanla kafa kafaya çarpışması ve askeri birlikleri idarede gösterdiği üstün başarılar üzerine Mustafa Kemal Paşa, altın kılıçlı imtiyaz madalyası ile ödüllendirilmiştir (İğdemir, 1980, s: 87). Böylece Çanakkale'de kazandığı prestij daha da perçinlemiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Güneydoğu Anadolu'da görev yaparken başından geçenlere dair bir hatıra defteri tutmuştur. Bu defterde, hem yörenin sosyolojik yapısı hem de O'nun bölge halkıyla nasıl kaynaştığına dair çok kıymetli bilgiler mevcuttur. Diyarbakırlı Abdurrahim Tuncak örneğinde olduğu gibi bölgeden edindiği evlatlık çocuklara yaşamlarının her anında sahip çıkıp onların iyi yerlere gelmesini sağlamıştır (Yaşar, 2014, s: 56). Ablası Makbule Atadan'ın anlattığı şekliyle, evlatlıkları sayesinde kafasındaki modernleşme projesinin ilk tohumlarını Cumhuriyet'in ilanından evvel Güneydoğu Anadolu'da atmıştır (Belli, 1959, s: 50). O, vatanın her yerini bir bütün kabul ederek hiçbir yeri diğer bir yerden daha üstün ya da daha aşağı görmemiştir.

Birinci Dünya Savaşı boyunca başta İngiltere olmak üzere emperyalist güçler, Osmanlı himayesindeki farklı etnik topluluklar hakkında bir takım gizli planlar tasarlamışlardır. Bu süreçte Kürtlere yönelik bir bağımsızlık fikri pek gündeme gelmemiştir. Bunun en somut kanıtı, Ortadoğu'yu şekillendirmeye yönelik Sykes-Picot Antlaşması'nda bir Kürt bölgesinden doğrudan bahsedilmemiş olmasıdır (Şahin, Şahin ve Şükür, 1915, s: 251-257). Buna karşın Müslüman Kürtler, gündemdeki "Büyük Ermenistan" hayaline pek kulak asmayarak din kardeşliği çerçevesinde Osmanlı Ordusu saflarında mücadele etmeyi yeğlemişlerdir. Lice, bu konuda Diyarbakır ilçeleri arasında adeta başı çekmiştir.

Lice'de doğup büyüdüktan sonra Irak-Basra/Kuttu'l Amare, Çanakkale, Şark(Kafkas) ve Filistin'de savaşanların bir bölümü emperyalistlerin Türk-İslam toprakları üzerindeki oyunlarını bozmak için şehit düşmüşlerdir (Muğlu, 2016, s: 298-305). Çoğunluğu devletten hiçbir beklenti içine girmeden ianeleriyle orduya teslim olup canını feda eden bu kişilerin kimlik bilgileri, şehit düştükleri cephe ve vefat yılları aşağıda listelenmiştir (T.C. Milli Savunma Bakanlığı, 1998, s: 411-415):

- 1-1309 Doğumlu-Piyade Er-Mehmet oğlu SALİH-1915- Kuttu'l Amare
- 2-1310 Doğumlu-Er-İbrahim oğlu AHMET-1916-Irak(Hani doğumlu fakat Lice Askerlik Şubesine kayıtlı)
- 3-1308 Doğumlu-Er-Ahmet oğlu ABDULLAH-1915-Şark
- 4-1288 Doğumlu-Er-Hasan oğlu ABDULLAH-1920-Şark (I. Fırka Hastanesi)
- 5-1305 Doğumlu-Er-Resul oğlu ABDURRAHMAN-1915-Şark
- 6-1305 Doğumlu-Er-Hasan oğlu ABDÜLKERİM-1914-Şark
- 7-1305 Doğumlu-Başçavuş-Hüseyin oğlu AHMET-1915- Kuttu'l Amare
- 8-1306 Doğumlu-Piyade Er-Hasan oğlu AHMET-1916-Irak
- 9-1312 Doğumlu-Piyade Er-Hasan oğlu AHMET-1917-Irak
- 10-1298 Doğumlu-Piyade Er-İzzet oğlu AHMET-1915-Filistin
- 11-1287 Doğumlu-Onbaşı-Mehmet oğlu AHMET-1915-Şark
- 12-1297 Doğumlu-Er-Ahmet oğlu-AHMET HÜSEYİN-1915-Şark
- 13-1311 Doğumlu-Piyade Er-Kadir oğlu ALİ-1916-Irak

- 14-1296 Doğumlu-Er-İsmail oğlu DİNOR-1914-Şark
15-1295 Doğumlu-Er-Molla Yusuf oğlu-HALİL İBRAHİM-1914-Şark
16-1291 Doğumlu-Çavuş-Maksut oğlu-HASAN-1915-Şark
17-1303 Doğumlu-Çavuş-Osman oğlu HASAN-1914-Şark
18-Doğum tarihi belli değil-Topçu Er-Ali oğlu HASAN-1914-Şark
19-Doğum tarihi belli değil-Süvari Er-Halit oğlu HASAN-1915-Şark
20-1310 Doğumlu-Er-Mahmut oğlu HASAN-1915-Şark
21- Doğum tarihi belli değil-Onbaşı-Şerif oğlu HASAN-1915-Şark
22-1294 Doğumlu-Piyade Er-Derviş oğlu HAYDAR-1915-Şark
23-1304 Doğumlu-Çavuş-Mehmet Emin oğlu HÜSEYİN-1914-Şark
24-1291 Doğumlu-Er-Abdullah oğlu HÜSEYİN-1914-Şark
25-1310 Doğumlu-Er-Hacı Hasan oğlu HÜSEYİN-1914-Şark
26-1302 Doğumlu-Er-Hasan Hüseyin oğlu HÜSEYİN-1914-Şark
27-1298 Doğumlu-Er- Hasan Yusuf oğlu HÜSEYİN-1914-Şark
28-1286 Doğumlu-Piyade Er-Mustafa oğlu HÜSEYİN-1916-İrak
29-1308 Doğumlu-Er-Ömer oğlu HÜSEYİN-1916-Şark
30-1291 Doğumlu-Er-Mehmet Keto oğlu-İSMAİL-1915-Şark
31-1292 Doğumlu-Piyade Er-Ahmet oğlu MEHMET-1915-Çanakkale
32-1301 Doğumlu-Piyade Er-Ahmet oğlu MEHMET-1916-İrak
33-1313 Doğumlu-Piyade Er-Hüseyin oğlu MEHMET-1916-Şark
34-1305 Doğumlu-Er-Murat oğlu MEHMET-1915-Şark
35-1305 Doğumlu-Piyade Onbaşı-Mehmet oğlu MEHMET-1915-Şark
36-Doğum tarihi belli değil-Yedek Subay-Baba adı belli değil-MAHMET AĞA-1914-Şark
37-1303 Doğumlu-Piyade Er-Emin oğlu MEHMET ALİ-1916-İrak
38-1305 Doğumlu-Piyade Er-Tahir oğlu MEHMET SALİH-1914-Şark
39-1295 Doğumlu-Çavuş-Molla Süleyman oğlu MEHMET TAHİR-1915-Şark
40-1303 Doğumlu-Er-Mahmut oğlu MUSTAFA-1916-Şark
41-1292 Doğumlu-Topçu Çavuş-Hüseyin oğlu NEBİ-1914-Şark
42-Doğum tarihi belli değil-Sahra Topçusu Er-Hasan oğlu NEBİ-1914-Şark
43-1311 Doğumlu-Piyade Er-Halil oğlu ÖMER-1917-İrak
44-Doğum tarihi belli değil-Piyade Er-Seydo oğlu SAİT-1915-Şark
45-Doğum tarihi belli değil-Onbaşı-Hüseyin oğlu SAİT-1915-Şark
46-1288 Doğumlu-Er-Mehi oğlu SAMİD-1915-Şark
47-1311 Doğumlu-Piyade Er-Sulin oğlu SEFER-1917-Filistin
48-1295 Doğumlu-Er-Ali oğlu TAHİR-1915-Çanakkale
49-1305 Doğumlu-Er-Farisi oğlu TATAR-1915-Çanakkale
50-1308 Doğumlu-Piyade Çavuş-Resul oğlu HASAN-1917-Şark(Kulp doğumlu fakat Lice Askerlik Şubesine kayıtlı).

Önemli bir kısmı 25-30 yaş aralığında olduğu için evli olan bu şehitler, genellikle Merkez ve Kayacık Bucağına nüfusuna kayıtlıdır. Ekseriyeti Lice

çevresindeki Kıpçak, Kutlu, Şaklat, Dernek, Yazıköy, Arıklı, Kumluca, Kılıçlı ve Oyuklu köylerinde ikamet etmişlerdir (Web 4).

Birinci Dünya Savaşı'nda Lice'ye bağlı Hani'den "51" 1927'de ilçeye dönüştürülen Kulp'tan ise, "11" asker bağımsızlık yolunda yaşamını yitirmiştir (T.C. Milli Savunma Bakanlığı, 1998, s: 412-414). O dönemde 24.000'i dahi bulmayan İslam nüfusuna karşın vatan savunması yolunda Lice'nin toplamda tespit edilen "112 şehit" vermesi ilçede yaşayanlar arasında milli ve dini değerlere bağlılığın ne denli kuvvetli olduğunu anlaşılmaya başlanmıştır.

2.Toplumsal Dinamikler Çerçevesinde Lice'de Ayrılcı ve Milli Teşkilatlanma

Emperyalist devletler, Sanayi Devriminden sonra her türlü doğal kaynaklarından faydalanmak istedikleri Ortadoğu'da duruma göre birbirinden farklı planlar devreye sokmuşlardır. Buradan hareketle Mondros Mütarekesi'nden sonra söz konusu coğrafyada yaşayan Kürtlere karşıda taktik değişikliğine gitmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin artık gereksizleştiğini düşünerek Güneydoğu Anadolu'da yaşayan Kürtlere ayrılcı düşünceler empoze etmişlerdir (Cleveland, 2008, s: 190). Bu arada Osmanlıların Birinci Dünya Savaşı'ndan çok ağır bir yenilgiyle çıkması bazı Kürt aşiret liderlerinin gözünü korkutmuştur. Bu psikolojiyle emperyalistlerin oyunları karşısında savrularak yüz yıllardır bir arada yaşadıkları Türklerden ayrılmanın hesabını yapmaya başlamışlardır. İlk etapta küçük çaplı cemiyet ya da dernekler aracılığıyla seslerini duyurmuşlardır. Fakat zaman içinde özellikle İngiltere'nin nezdinde yürütülen politikalar aracılığıyla etnik temelli ayrılcı hareket giderek organize olmuştur.

Aslında Osmanlı sınırlarında yaşayan Kürtler, ilk olarak 20.yüzyılın hemen başında çeşitli örgütler kurmuşlardır. Mondros'a kadar uzanan süreçte ortaya çıkmış "Kürdistan Azm-i Kavi, Kürt Teâvün ve Terakki, Kürt Neşr-i Maarif, Kürdistan Teşrik-i Mesaî, Kürdistan Muhiban ve Kürt Taleve Hevi" Cemiyetleri bunlardan en belli başlı olanlarıdır. (Alakom, 2014, s: 123-137). Molla Said örneğinde olduğu gibi bu cemiyetlerin kurucu üyeleri arasında Liceli şahsiyetlerde yer almıştır (Çamsoy, 2007, s: 65). Ancak ilk Kürt teşkilatlanmasında adı geçen örgütler, koşullarını tanımlarken temel prensipte Türklerden ayrılmayı tasarlamamışlardır. Gerçek anlamda ayrılcı oluşum Mondros'un akabinde sözde Kürt istiklali adı altında ateşlenmiştir (Karabekir, 2020, s: 9).

Doğrudan otonom veya bağımsızlık düşüncesini savunan ilk Kürt örgütü, Mütareke atmosferinden faydalanarak Seyyid Abdülkadir önderliğinde 17 Aralık 1918'de İstanbul'da kurulmuş Kürt(Kürdistan) Teâli Cemiyeti [KTC] olmuştur. İlk aşamada, İstanbul Hükümeti tarafından bu cemiyetin Doğu Vilayetlerimizin Ermenistan'a katılımını engelleyeceği düşünülmüştür (Hakan,

2019, s: 45). Hatta bir ara Damat Ferit, Milli Mücadelecilere karşı İngilizlerle bir olup Kürtleri kullanmayı tasavvur etmiştir (Jaschke, 1991, s: 145). Bu şartlarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da cemiyetin rahat hareket edebileceği bir ortam meydana gelmiştir. Kürdizade Ahmet Ramiz başkanlığında cemiyetin Lice'de de bir şubesi açılmıştır. Fakat palazlandıkça kontrolden çıkan KTC Diyarbakır, Lice, Van ve Bitlis gibi yerlerde kamu düzenine zarar verir etkinliklerde bulunmaya başlamıştır (Göldaş, 1991, s: 14, 15). Ermenilerde bu etkinliklere destek verince isyanlar ve faili meçhullerin sayısında belirgin bir artış yaşanmıştır.

Kamuda görev yapan bazı şahıslarsa söz konusu gelişmeler sırasında pasif davranarak olaylara seyirci kalmıştır. Özellikle Diyarbakır'da asayişin bozulmasında yerli polis memurlarının ihmalleri etkin rol oynamıştır. Bu durumda vazifelerini tam olarak yerine getirmeyen kişilerin görev yerleri değiştirilerek Zabıta Teşkilatında yeni düzenlemelere gidilmiştir. Şehirde tekrar bir başıbozukluk çıkmaması içinde bir süredir boş(münhal) olan Emniyet Müdürlüğüne disipliniyle bilinen Elazığ (Mamuretülaziz) Emniyet Müdürü atanmıştır (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [DABOA], 1337, s: 1, 2). Bu tedbirlerle de yetinilmeyerek konu Meclis-i Vükelâya taşınmış ve burada bağımsız bir Kürdistan devletinin kurulmasının önüne geçmek için KTC'nin çalışmalarının engellenmesi gerektiği belirtilmiştir. Bölgedeki Mülki Amirlerin İngilizlerin yürüttüğü politikaları titizlikle takip ederek bunlara karşı bir takım önlemler almaları istenmiştir. Mecliste konuya sosyo-güvenlik açısından da yaklaşılarak, Güneydoğu Anadolu ve Musul'da yaşayan vatandaşları "irşad" etmek için acilen bir "Encümen-i Mahsus(Özel Komisyon)" un oluşturulmasının önemine vurgu yapılmıştır (DABOA, 1337, s: 1). Fakat ne var ki, yaşanan gelişmeler böyle bir encümenin kurulmasına izin vermemiştir.

Alınan idari ve askeri tedbirlere rağmen Bismilli Ekrem Cemil Paşa liderliğinde Diyarbakır ve havalisinde şube sayısını giderek artıran KTC, Güneydoğu Anadolu'nun sosyal topolojisinden kendi amaçları ekseninde faydalanmak istemiştir (Cemilpaşa, 2018, s: 48). İngilizlerde bölgeye yolladıkları Binbaşı Noel/Mister Nowill(Kürt Lawrence) gibi ajanları sayesinde cemiyete uluslararası bir saygınlık kazandırmaya çalışmışlardır. Olaylar hem iç hem de dış etkenler aracılığıyla sürekli köpürtülmüştür. Bu süreçte güçlü bir aşiret geçmişi olan Ali isimli bir şahısta Lice'de KTC'nin emellerine hizmet etmesi için kimi gençlerin aklını çelmeyi başarmıştır. Maalesef daha birkaç yıl öncesinde yakınları çeşitli cephelerde şehit olan bu gençler, farkında olmadan emperyalistlerin çıkarlarına alet olmuşlardır (Mesut, 1992, s:41).

Cemiyetin gelinen noktada "Osmanlıcılık" ile hiçbir ilgisinin kalmadığını hatta Kürt nüfusunun çoğunlukta olduğu yerlerde kadınları dahi Türkler aleyhine organize ettiğini fark eden Kolordu Kurmay Başkanı Halit Bey, Vali Vekili Mustafa Nadir'i yaşananlar hakkında uyarmıştır. Bunun üzerine biraz geç kalırsa da KTC'nin Diyarbakır şubesi kapatılmıştır (Bozan, 2019, s:422).

Diyarbakır'la bağlantılı hareket eden Lice'deki bürosu pasifize edilmiştir. Gelişmeler karşısında İstanbul'a kaçan Ekrem Cemil Paşa, ilerleyen dönemde ayrılıkçı "Kürt Teşkilat-ı İctimaiye Cemiyeti" adına Diyarbakır ve çevresinde tekrar boy göstermeye kalkışmıştır. Fakat yerli halktan beklediği desteği göremeyerek çekip gitmiştir.

Yaptığı zincirleme hatalar sonunda cemiyet, kendi sonunu kendisi hazırlamıştır. 1919 Paris Barış Konferansı'nda Ermenilerle aynı yerde saf tutan KTC'nin, 1920'nin sonlarında tüm faaliyetleri yasaklanarak bütün şubelerinin kapılarına mühür vurulmuştur (Aytepe, 1998, s:331, 332). Sevr'den nemalanmaya kalkışan, zaman zaman Hürriyet ve İtilafın çıkardığı bozgunculuğa alet olan ve her fırsatta Milli Mücadele'ye karşı çıkan KTC'nin, tarihin çöplüğüne süpürülmesi Güneydoğu Anadolu'da halkın ulusal direnişe olan meylini daha da arttırmıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da ulusal direniş meşalesini tutuşturmasından itibaren Lice'de de Diyarbakır ve Elazığ'la eşgüdümlü şekilde milli teşkilatlanma (Gazi Mustafa Kemal Atatürk, 2011, s: 6)³ hamleleri kendini göstermiştir. Bu teşebbüslerin ortak özellikleri; Wilson Prensiplerine dayanarak Doğu ve Güneydoğu'da Ermenistan kurma projesine karşı çıkılması, bağımsız bir Kürdistan kurma tasarısına pirim verilmemesi, Vilayet-i Şarkıye Müslümanlarının haklarının Mustafa Kemal Paşa tarafından savunulduğuna inanılması, Türkler ve Kürtlerin birlikte yaşamayı sürdürmesinin emperyalistlerin oyunlarını bozacağına her platformda seslendirilmesi olmuştur. Tam da böyle bir evrede Lice'ye bağlı Kulp'un Belediye Başkanı Hayri Bey, yörede yaşayan tüm vatandaşlar adına Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk-ı Milli Hey'et-i Temsiliyesine yolladığı telgrafta Urfa, Antep ve Maraş'ta gerçekleştirilen işgalleri protesto etmiştir:

"Çoğunluğu Türk olan ve asırlardan beri Osmanlı Devleti'nin idaresi altında bulunan memleketimizin bazılarının ve bilhassa Maraş, Urfa ve Antep'in yeniden askeri işgal altına alınması, her türlü hukuk kaidesine ve mütareke şartlarına aykırıdır. Bu yerlerdeki halkın açık haklarının ayaklar altına alınarak çiğnenmesinin kanun ve adalete aykırı olduğunu belirtir, bu işgali İtilaf Devletleri nezdinde protesto ederiz. Toprak bütünlüğümüzün ve milli birliğimizin korunması hususundaki faaliyetlerin başarılı olmasını Yüce Allah'tan niyaz ederiz" (ATASE, 1919, 1).⁴

Anadolu ve Trakya'da Milli Mücadele'nin seyrine çoğu zaman asker ve sivil bürokratlarla yerel dinamikleri yönlendiren kişiler şekil vermiştir (Erdeha,

³ Atatürk, Nutuk'ta Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki "milli teşekkülleri" şu sözlerle anlatmıştır: "Şarkta; Erzurum'da ve Elaziz'de merkezi umumisi İstanbul'da olmak üzere Vilayet-i Şarkıye Müdafaa-i Hukûk-ı Milliye Cemiyeti teşkil edilmiştir".

⁴ Milli Mücadele'yi destekleyen Kulp Belediye Başkanının Urfa, Antep ve Maraş'taki Fransız işgalini protesto eden telgrafı, Oktay Bozan tarafından kaleme alınmış "Milli Mücadele Döneminde Diyarbakır 1918-1923" adlı eserin 155.sayfasından aktarılmıştır.

1975, s: 13-20). Benzer durum Lice içinde geçerli idi. Milli Mücadele boyunca Lice özelinde halkı mobilize ederek Türk Ordusuna katılmalarına öncülük yapmış en önemli şahsiyet, halk arasında Melaye (Molla) Hasi olarak nam yapmış Müftü Ahmed el-Hasi Efendi (1867-1951) olmuştur. Lice'nin Hezan nahiyesinde dünyaya gelen ve Mevlidi Şerifi Zazacaya tercüme eden ilk kişi olan Ahmed el-Hasi Efendi, Mütareke Dönemi (1918-1922)'nin başladığı 1918'de ilçeye Müftü olarak tayin edilmiştir (Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi, 1931, s. 2). Öncelikle İngiliz işbirlikçisi Damat Ferit'in Şeyhülislam Dürrizade Abdullah'a tesir ederek Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları aleyhine aldığı fetvaya (Takvim-i Vekayi, 1336, s:1) karşı çıkmıştır. Ahmed el-Hasi Efendi, Milli Mücadele'nin İslam ve din adamlarıyla iç içe geçmiş bir direniş hareketi olduğunu açıklamıştır (Hâkimiyet-i Milliye, 1336, s:1). Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Başkanı ve dönemin Ankara Müftüsü M. Rıfat Börekçi liderliğinde yayımlanıp, Müslümanların Mustafa Kemal Paşa'nın başlattığı direnişe destekçisi olması gerektiğini seslendiren Anadolu Fetvasına (Hâkimiyet-i Milliye, 1336, s:1; ATASE, 525) imza atmıştır. Bu fetvayı imzalayan 153 din adamından birisi olan Ahmed el-Hasi Efendi, Lice Ulu Camiinde (Vakıf Ahmed Bey Camii) ve Hezan'da verdiği vaazlarda birlik ve bütünlüğün önemine vurgu yapmıştır (Sarıkoyuncu, 2012, s:208; Korkusuz, 1996, s:21). İngiliz ve Fransız destekli Kürtçü oluşumlara karşı halkı uyarmıştır. Yakın dostu ve hocası olan, aynı zamanda Diyarbakır'ı temsilen Erzurum Kongresi'ne katılmasına karar verilen şehir Müftüsü Hacı İbrahim Efendi/Uluğ (1868-1926)'nin/un kurulmasına ön ayak olduğu Diyarbakır Müdafaa-i Vatan Cemiyetinin bazı etkinliklerine katılarak Liceli gençleri bu yönde kanalize etmiştir (Çelik, 2004, s:60, 61). Ali Galip Olayı ile Lice ve çevresinde oluşan kafa karışıklığının ortadan kalkması için uğraşmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, ülke çapında din adamları ve eşraf nezdinde bıraktığı tesirle giderek güç kazanmıştır (Göktürk, 2011, s: 103). O'nun bu anlayışla diyalog içine girdiği din adamlarından birisi de Liceli Nakşi Tarikatı Şeyhi Muhammed Selim el-Hezani(1875-1951) olmuştur. Entelektüel ve beyefendi kişiliğiyle bilinen Muhammed Selim el-Hezani, Soyadı Yasası çıktıktan sonra "Aydın" soyadını kullanmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Muhammed Selim el-Hezani ile olan samimi diyalogları gerek Milli Mücadele yıllarında gerekse Cumhuriyet'in ilanından sonra devam etmiştir (Ergin, 2008, s: 331). Şeyhin ilmine ve vatansever duruşuna büyük saygı göstermiştir.

Vatandaşların çoğunun, kamu işlerini Lice'ye gelerek hallettiği ve aşiret kimliğinin daha ağır bastığı Hani'de ise, Milli Mücadele'ye genelde ordu ya da medrese çevreleriyle bağlantılı şahıslar destek vermişlerdir. Hani ümerasından Galip, Hakkı, Hüseyin, Rüştü ve Mustafa Beyler milli birliklere katılmakla yetinmeyip eli silah tutan herkesi buna teşvik etmişlerdir (Selvi ve Cırık, 2014, s: 228). Batı Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da gerçekleşen işgaller sırasında Lice, Kulp ve Hani'de her hangi bir protesto mitingi tertip edilmemiştir. Fakat 1919 ve 1920 yıllarında Diyarbakır'da düzenlenen mitinglere buralardan

katılanlar olmuştur (Bozan, 2016, s: 152-154; Şahingöz, 1995, 419). Ayriyeten Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetinin 20 Mart 1920'de Diyarbakır merkezinde gerçekleştirdiği işgalleri protesto mitingine Lice ve Kulp'un ileri gelen bazı ailelerinin katılmış olma ihtimali yüksektir. Bu sayede Müslüman Türk kadınlarının erkeklerle nasıl "ittihat" içinde olduğu bir kez daha kanıtlanmıştır (Kırkpınar, 2001, s: 110).

Lice çevresinde epeydir sürüp giden isyanlar, ani göçler ve savaşlar bölgenin etrafıyla haberleşmesini olumsuz yönde etkilemiştir. Telgraf hatlarının tahrip edilmiş olması nedeniyle hayati önem arz eden bazı gelişmeleri üst düzey yöneticiler bile zamanında öğrenememiştir. Bu durum Lice'de Milli Mücadele'nin teşkilatlanma safhasını da sekteye uğratmıştır. Vatan savunmasında, kritik olaylar karşısında anında refleks gösterilememiştir.

3. Türk'ün Ateşle İmtihani Sırasında Lice'deki Gelişmeler

Anadolu'nun doğusunu Arabistan'a bağlayan hat üzerinde bulunan Lice, Bakanlar Kurulu tarafından 26 Haziran 1920'de alınan karar gereği Milli Mücadele'de El-Cezire Cephesi içinde yer almıştır (ATASE, 1336, 578). İlçeden askerlik şartlarına haiz kişiler El-Cezire'ye sevk edilse de yörede karşılaşılan en önemli sorunların başında firariler meselesi gelmiştir. Bu nedenle 1920'in ilk günlerinden itibaren asker kaçaklarına karşı ciddi tedbirler alınmıştır. Diyarbakır Valiliği ve Lice Kaymakamlığı bu konuda koordineli hareket etmişlerdir (DABOA, 1338, s: 1, 2). Ancak firar olaylarının önüne tamamen geçilememiştir. Öyle ki, bu meseleye ait bazı davalar Cumhuriyet'e yakın süreçte dahi görüşülmeye devam etmiştir. Örneğin El-Cezire Cephesinde savaşıma giden iki Jandarma süvarisi Liceli 1900 doğumlu Yusuf oğlu İbrahim ve yine 1900 doğumlu Mehmet oğlu Emin, 23 Mart 1923'te bölge İstiklal Mahkemesi tarafından cezalandırılmışlardır. Zira her iki Liceli jandarmada, askerlik görevinden firar etmişlerdi. Bunlardan İbrahim'in jandarmalığı elinden alınıp Batı Cephesine sevk edilirken Emin ise, hapis cezasına çarptırılmıştır (El Cezire İstiklal Mahkemesi, 2015, s: 103). Böylece orduda meydana gelecek disiplinsizliğin önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Yüzyıllarca Türk-İslam dünyasında çok önemli işlevler yerine getirmiş olan tekkeler, 19.yüzyıldan itibaren derin bir durgunluk içine girmişti. Tarikat kurumları Lice, Kulp ve Hani üçgeninde de uzunca bir süre halkın saygı gösterdiği yerler olmuştur. Bölgede özellikle "Kadri" tarikatı tekkelerine çok sık rastlanmaktaydı. Halk arasında bu mekânlar "ziyaret, ocak veya dergâh" diye de isimlendirilmiştir (Beysanoğlu, 1987, s: 630-636). Mustafa Kemal Paşa, emperyalistlerin Güneydoğu Anadolu'ya dair oyunlarını bozmak için Milli Mücadele yıllarında tekkelerden ve buralardaki dervişlerden faydalanmak istemiştir. Bu nedenle bölgeye İslam dünyasında sözü dinlenen ve Trablusgarp Savaşı'ndan beri diyalog içinde olduğu Senüsiyye tarikatı şeyhi Ahmed Şerif'i yollamıştır. Şeyh Senüsi'nin Diyarbakır'a gelişinden sonra bölgedeki tasavvuf kurumları adeta gaflet uykusundan uyanmışlardır. Birçok derviş, Arap şeyhin

tesiriyle El-Cezire ve Batı cephelerinde Türk Ordusunun saflarına katılmışlardır (Özköse, 2001, s: 328). Benzer hareketlilik Lice yöresinde de gözlenmiştir. İlçenin merkezinde bulunan Vakıf Ahmed Bey Caminde özellikle Şeyh Bilal Türbesinin bulunduğu Yeşilyurt/Dercim Köyünden gelerek toplanan gençler, Şeyh Senûsî'nin arkasından gideceklerini dile getirmişlerdir (Beysanoğlu, 1985, s: 87). Ancak bu şekilde vatan için savaşan Licelilerden ne kadarının şehit ya da gazi olduğuna dair elde somut kanıtlar mevcut değildir. Maalesef 1975 depreminde Lice Askerlik Şubesinin tahrip olması bir takım kayıtların kaybolmasına yol açmıştır.

Tarih boyunca önemli uygarlıkların yaşam alanı içinde yer alan Lice zaman zaman tanınmış simaların uğrak yeri olmuştur. Bunlardan biri de Mustafa Kemal Paşa'nın büyük bir saygı gösterdiği bestekâr ve ses sanatçısı Celal Güzelses (1900-1959) idi. Milli Mücadele yıllarında Lice'de vatani görevini tamamlayan Güzelses, maneviyatı yüksek bir insan olup halk tarafında çok sevilmekteydi. Böyle bir şahsiyetin, bu aşamada Mustafa Kemal Paşa'nın yanında olduğunu açıkça beyan etmesi Diyarbakırlılar gibi Licelileri de olumlu yönde etkilemiştir (Abakay, 1995, s: 101). Güzelses, Lice'den Milli Mücadele'ye verdiği destekle birçok sanatçıya da örnek olmuştur.

Oktay Bozan, Milli Mücadele'de Lice çevresinden 17 kişinin şehit düştüğünü (Bozan, 2016, s: 285) belirtse de araştırmalar sonunda künyeleri (doğum yılı, rütbesi, adı, ölüm yılı, şehit düştüğü yer) tespit edilenler şunlardır (T.C. Milli Savunma Bakanlığı, 1998, s: 414, 415):

1-Doğum yılı belli değil-Er-Zelno oğlu ALİ-1921-Eskişehir Muharebesi'nde öldü (Kulp İnkaya Köyünden)

2-1312 Doğumlu-Er-Mehmet oğlu ABDULLAH-1920-I. Fırka Hastanesinde öldü (Liceli)

3-1310 Doğumlu-Er-Hacı Yusuf oğlu HASAN-1922-Tınaztepe Muharebesi'nde öldü (Liceli)

4-1308 Doğumlu-Er-Ömer oğlu HÜSEYİN-1922-Kırca Arslantepesi'nde öldü (Lice Kıpçak Köyü)

5-1302 Doğumlu-İhtiyat Teğmeni-Mehmet oğlu HÜSEYİN EFENDİ-1921-Sakarya Muharebesi'nde öldü (Liceli).

Büyük Taarruz ve ardından Sevr'i tarihe gömen Lozan Antlaşması Diyarbakır'ın tüm ilçeleri gibi Lice ve çevresinde de sevinçle karşılanmıştır. Fakat o günkü şartlar gereği çizilen güneydoğu sınırları bölgede ekonomik ve güvenlik açısından bazı kalıcı sorunlara sebebiyet vermiştir. Bu konuda Yahya Kemal şöyle bir değerlendirme yapmıştır:

“Acaba cenupta Fırat nehri Meriç kadar olsun, bir tabii hudut teşkil edemez miydi? Evet efendiler, Fırat'ın beri tarafında kalan saha, Diyarıbekir, Siverek, Urfa, Mardin, Siirt ahalisi ağnamının meralarıdır. Oralar bize kalırdı ve o sahada gayet

büyük bir mikyasta aşiretler dalgalanışı bulunurdu. Hudutta emn ü savaş daima baki kalırdı” (Kabaklı, 1989, s: 44).

Yukarıda sözü edilen sorunların farkında olan Mustafa Kemal Atatürk, meselenin halli için kayda değer girişimlerde bulunsa da ömrü vefa etmediğinden özellikle Musul istikametindeki tasarılarını yerine getirememiştir (Yerlikaya, 1995, s: 29). Bu yüzden 20.yüzyılda Diyarbakır ve Lice merkezli asayiş sorunlarının sosyal dokudan çok dış politika bağlantılı gelişmeler ekseninde ele alınması gerekmektedir. Cumhuriyet Dönemi’nde de Şeyh Sait isyanı gibi olaylar sırasında bazı sıkıntılar yaşansa da Lice, “yüzyılın cerrahı” olarak nitelendiren Gazi Yaşargil (web 5) gibi bir büyük bilim insanını bağrından çıkartarak sosyokültürel kalkınmamıza her zaman yardımcı olmuştur. CHP Genel Merkezinin 1939’da yaptığı 750 Liralık yardım sayesinde açılan Lice Halkodası, kısa süre içinde yörede sosyokültürel yapıyı değiştirmiştir. İlçe merkezinde okuryazar oranı giderek artmıştır. Bu tür etkinlikler aracılığıyla Lice, modern Cumhuriyet’e ait uygulamaları peyderpey içselleştirmiştir (Şimşek, 2002, s: 47). Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele’nin kahraman ilçesi, 30 ve 40’lı yıllarda daha dingin bir yaşamın devam ettirildiği bir Cumhuriyet ilçesi olmuştur.

Değerlendirme ve Sonuç

Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yılları Lice için tarihin en kaotik dönemlerini ifade etmektedir. Bu süreç, kayda geçmiş bir takım olumsuzluklara rağmen konjonktürel koşullar hesaba katılarak irdelenmelidir. Öyle ki, devlet otoritesinin kaybolduğu bu zaman diliminde emperyalistler, misyonerler ve ayrılıkçı niyetler taşıyan güçler Lice’de gündelik yaşamı sürdürülemez hale getirmişlerdir. Böyle bir atmosferde hamiyetperver vatandaşların ferasetle sergiledikleri reaksiyon çok anlamlı ve önemlidir. Mustafa Kemal Paşa, vatanı işgalden kurtarma gerekçesiyle dini ve milli değerler etrafında insanlarımızı birleştirmeye çalışırken bu türden bir oluşum Lice ve çevresinde daha zor sağlanmıştır. Coğrafyanın çok çetin olduğu Lice’de vatan yolunda somut bir tepkinin ortaya konmasında din adamları, ümera ve eşraf gibi sivil veya resmi kahramanların büyük payı olmuştur.

Lice özelinde Milli Mücadele yıllarında Birinci Dünya Savaşı’na nazaran daha az şehit verilmiştir. Bu durumun temel nedenleri ise Milli Mücadele’ye karşı Hilafet ve Saltanat makamlarının takındığı tavır, ayrılıkçı hareketlerin Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra ilçede kendini daha fazla hissettirmesi, Emperyalistlerin bölgeye yönelik vaatleri ve yöre halkının işgallerden geç haberdar olmasıdır. Fakat yine de vatan yolunda canını feda eden şehitler, cepheye savaşmaya giden insanlar, işgallere karşısında yapılan açıklamalar Lice yöresinde sivil halkın duygularına tercümen olmuştur.

1914-1922 yılları arasında Fransız ve Ermeni tehdidiyle karşı karşıya gelse de doğrudan işgal edilmeyen Lice’nin verdiği şehitler hiçbir zaman

unutturulmamalıdır. Buradan hareketle, sosyal hafızanın sürekli diri kalabilmesi için Lice'de de Kulp'taki gibi bir Kara Şehitliğinin yapılması elzemdir.

Bilgilendirme: Çalışmada çıkar çatışması yoktur.

Kaynaklar

- Abakay, M. A. (1995). *Diyarbakır Folklorundan Kesitler Celâl Güzelses Diyarbakır Halk Musikisi Üzerine İnceleme*. Diyarbakır: Diyarbakır Belediyesi Yayınları.
- Akçora, E. (1994). *Van ve Çevresinde Ermeni İsyanları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Akşin, S. (1983). *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*. İstanbul: Cem Yayınları.
- Atatürk, M. K. (2011). *Nutuk*. (Haz. Şefik Memiş ve İsmail Şen). İstanbul: Tıpkı Basım-Çevrimyazı.
- Aytepe, O. (1998). Yeni Belgeler Işığında Kürdistan Teali Cemiyeti. *Tarih ve Toplum*, (174), 330-346.
- Belli, Ş. (1959). *Ağabeyim Mustafa Kemal*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Beysanoğlu, Ş. (1981). *Atatürk ve Diyarbakır*. Diyarbakır: Diyarbakır Üniversitesi.
- Beysanoğlu, Ş. (1985). *Diyarbakır'da Gömülü Meşhurlar*. Ankara: Neyir Matbaası.
- Beysanlıoğlu, Ş. (1986). Mustafa Kemal Atatürk'ün Diyarbakır'daki Kafkas Cephesi Komutanlığı. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2(5), 487-505.
- Beysanoğlu, Ş. (1987). *Anıtları ve Kitabeleri İle Diyarbakır Tarihi*. C. 2. Ankara: Diyarbakır Belediyesi.
- Bozan, O. (2016). *Milli Mücadele Döneminde Diyarbakır 1918-1923*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Bozan, O. (2019). Diyarbakır Kürt Teali Cemiyetinin Faaliyetleri. *Tanzimat'tan Günümüze Diyarbakır*. (Ed: Bozan O., vd). C. 2. Elazığ: Manas Yayıncılık.
- Bulduk, A. (2004). *El-Cezire'nin Muhtasar Tarihi*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınları.
- Cemilpaşa, E. (2018). *Muhtasar Kürdistan Tarihi*. Diyarbakır: Avesta Yayınları.
- Cleveland, W. L. (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi*. (Çev. Mehmet Harmancı). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Çamsoy, Z. (2007). *Milli Mücadele Dönemi'nde Kürdistan Teâli Cemiyeti (1918-1927)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Çelik, R. (1999). *Milli Mücadelede Din Adamları*. C. 2. İstanbul: Emre Yayınları.

- Çeliker, H. F. (1987). Bitlis'in Kurtuluşu ve Mustafa Kemal Paşa. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 3(8), 379-392.
- Dilek, Z. (2002). *Lice-Tarih, Genel Durum, Tarihi Eserler, Eshab-ı Kehf, Efsaneler, Biyografiler*. Diyarbakır: Sena Ofset.
- Erdeha, K. (1975). *Milli Mücadele Vilayetler ve Valiler*. Ankara: Remzi Kitabevi.
- Ergin, C. (2008). Geçmişten Günümüze Liceli Âlimler. *Dünden Bugüne Lice Sempozyumu*, Mardin: Artuklu Üniversitesi Yayınları, 321-342.
- Göldaş, İ. (1991). *Kürdistan Teali Cemiyeti*. İstanbul: Doz Yayınevi.
- Göktürk, E. D. T. (2011). 1919-1923 Dönemi Türk Milliyetçilikleri. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Milliyetçilik*. C. 4. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Hakan, S. (2019). *Türkiye Kurulurken Kürtler (1916-1920)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- İğdemir, U. (1980). *Atatürk'ün Yaşamı 1881-1918*. C. 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Jaschke, G. (1991). *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*. (Çev. Cemal Köprülü). Ankara: TTK Basımevi.
- Kabaklı, A. (1989). *Temellerin Duruşması*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Karabekir, K. (2020). *Kürt Meselesi*. (Haz. Faruk Özerengin). İstanbul: Truva Yayınları.
- Karatuma, S. (1971). *Türk Silahları Kuvvetleri Tarihi*. C. 3, 6. Kısım(1908-1920). Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Harp Dairesi Yayınları.
- Karpat, K. H. (2010). *Osmanlı Nüfusu*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kırkpınar, L. (2001). Türk Kurtuluş Savaşı'nda Türk Kadını. *Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Korkusuz, Ş. (1996). *Arşiv Belgelerinde Son Devir Diyarbakir Uleması*. İstanbul: Melissa Matbaası.
- Mesut, A. (1992). *İngiliz Belgelerinde Kürdistan 1918-1958*. İstanbul: Doz Yayınevi.
- Muğlu, İ. (2016). Birinci Dünya Savaşı'nda İngilizlerin Kürtlere Yönelik Politikaları. *Kûtü'l-Amâre Zaferi'nin 100. Yılı Münasebetiyle I. Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi Uluslararası Sempozyumu*, 295-306.
- Özköse, K. (2001). Seyid Ahmed eş-Şerif'in Anadolu'daki Milli Mücadeleye Katılışı ve Mustafa Kemal'i Desteklemesi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(2), 317-328.

- Sarıkoyuncu, A. (2012). *Milli Mücadelede Din Adamları. C. 2*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Selvi, H., Cırık, B. (2014). Milli Mücadele Bitlis ve Çevresi (1918-1921). *Akademik İncelemeler Dergisi*, 9(1), 205-231.
- Şahin, İ., Şahin, C., Şükür, İ. (2015). Ortadoğu'da Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu: Sykes-Picot Antlaşması. *The Journal of Academic Social Science Studies*, (38), 241-262.
- Şahingöz, M. (1995). Milli Mücadele Esnasında Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Yapılan Milli Birlik ve Beraberlik Mitingleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 11(32), 417-432.
- Şimşek, S. (2002). *Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi Halkevleri 1932-1951*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Tural, E. (2004). 1881 Hersek İsyanı, 1863 Eyalet Teftişleri ve 1864 Vilayet Nizamnamesi. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 13(2), 93-123.
- Yaşar, S. (2014). Atatürk ve çocuk eğitimi. *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, (17), 53-68.
- Yerlikaya, İ. (1995). Yabancı Basında (1925) Musul Kerkük Sorunu. *Askeri Tarih Bülteni*, (39), 12-66.

Resmi Yayınlar

- Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*. (1945). C. 3. Ankara: Maarif Vekâleti.
- Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi 2.Cilt 2.Kısım Kafkas Cephesi 2. Ordu Harekâtı (1916-1918)*. (1978). Ankara: ATASE Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Türk Silahları Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik*. (1985). C. 10. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Yayınları.
- Yurtiçi Şehitlikler*. (1999). Ankara: Milli Savunma Bakanlığı Yayınları.
- Şehitlerimiz Osmanlı-Rus Osmanlı-Yunan Trablusgarp Balkan Birinci Dünya İstiklal Kore Kıbrıs İç Güvenlik*. (1998). Ankara: T.C. Milli Savunma Bakanlığı Yayınları.
- El Cezire İstiklal Mahkemesi (Kararlar ve Mahkeme Zabıtları)*. (2015). C. 3. Ankara: TBMM Basımevi (İlgili Belgenin Bir Kopyası EK-4'te Mevcuttur).

Arşiv Belgeleri

- Atase, İstiklal Harbi Kataloğu, K. 271, G. 67, B. 67-1.
- Atase, İstiklal Harbi Kataloğu, K. 525, Ds. 8-129, F. 2.
- Atase, (26.6.1336). İstiklal Harbi Kataloğu, K. 578, I. 10, 1946, 193.

Daboa, (3.9.1337). DH.EUM.AYŞ. 11, 24 (İlgili belgenin bir kopyası EK-1'de mevcuttur).

Daboa, (19.9.1337). MV. 216, 39(İlgili belgenin bir kopyası EK-2'de mevcuttur).

Daboa, (12.4.1338). DH.EUM.AYŞ. 30, 05 (İlgili belgenin bir kopyası EK-3'de mevcuttur).

Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi (1931). Sicil Numarası: 5224, D-23-1297.

Web Belgeleri

Web 1. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/>. (Erişim Tarihi: 1.08.2020).

Web 2. <http://www.hani.gov.tr/tarihce>. (Erişim Tarihi: 2.08.2020).

Web 3. <http://www.kulp.gov.tr/tarihce>. (Erişim Tarihi: 11.08.2020).

Web 4. <http://www.canakkalemuzesi.com/> 119150. (Erişim Tarihi: 10.08.2020).

Web 5.

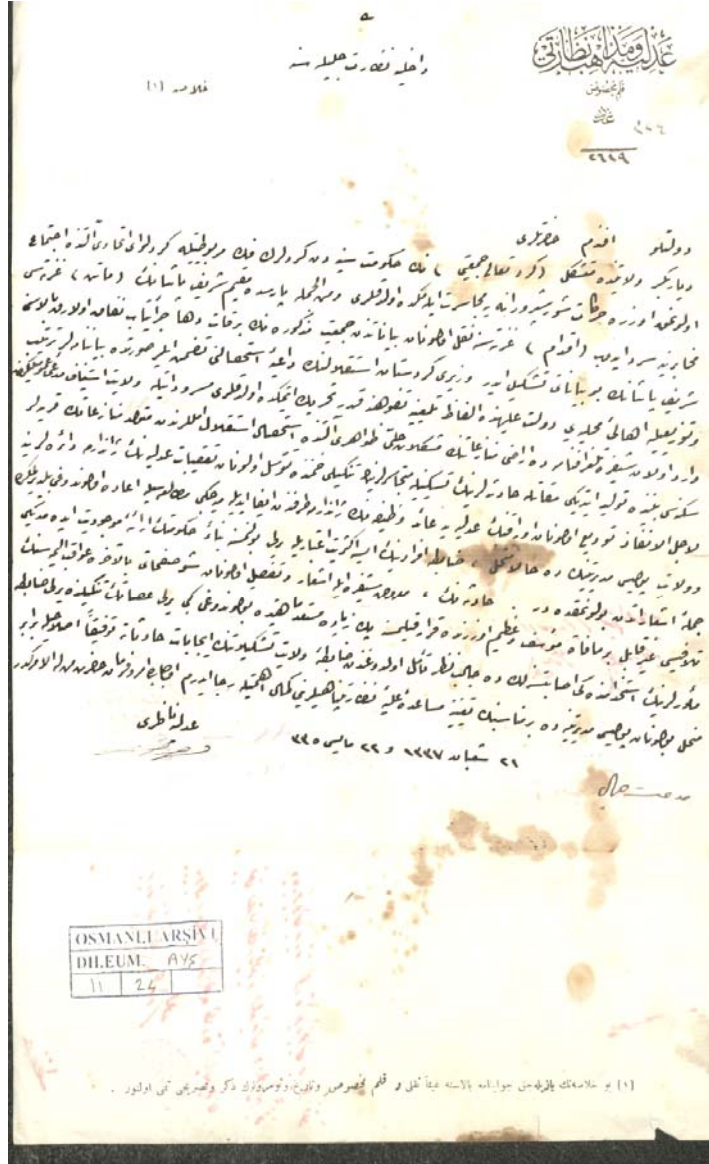
https://med.yeditepe.edu.tr/sites/prof_dr_gazi_yasargil_kisa_turkce_cv.pdf. (Erişim Tarihi: 16.08.2020).

Sürelî Yayınlar

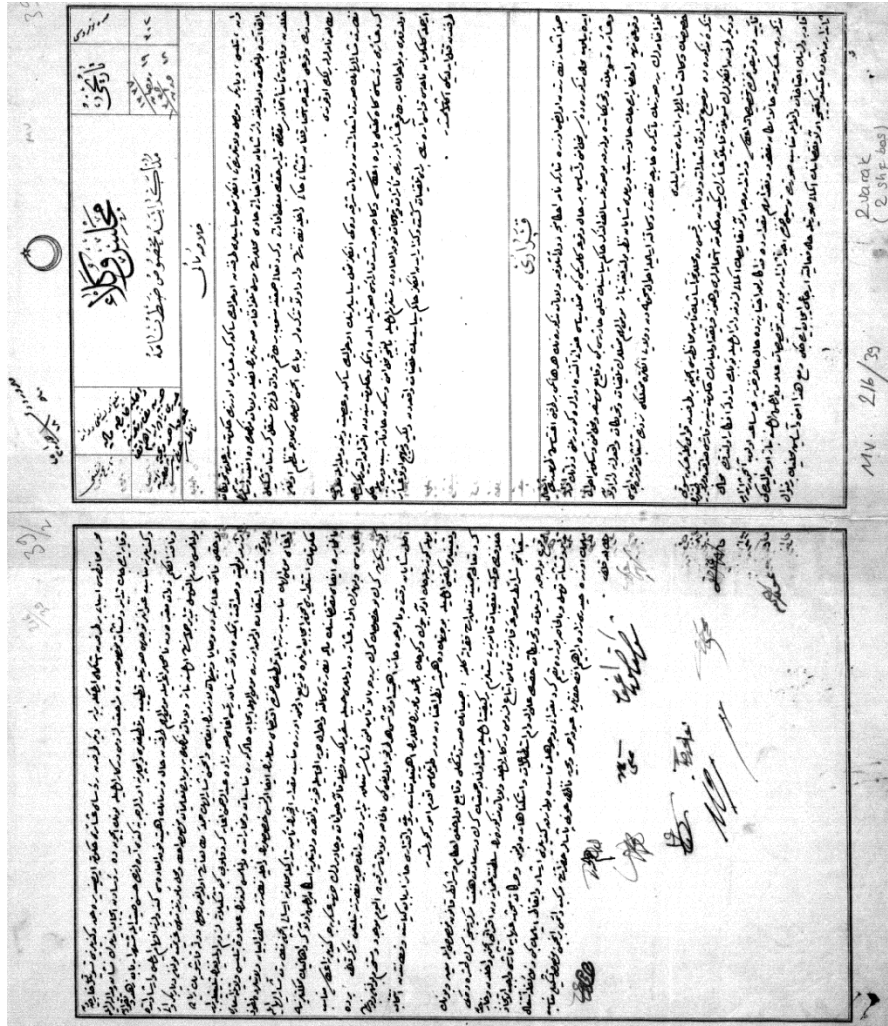
Hâkimiyeti Milliye (5 Mayıs 1336). Fetvayı Şerife. S. 27.

Hâkimiyet-i Milliye (11 Eylül 1337). S. 289.

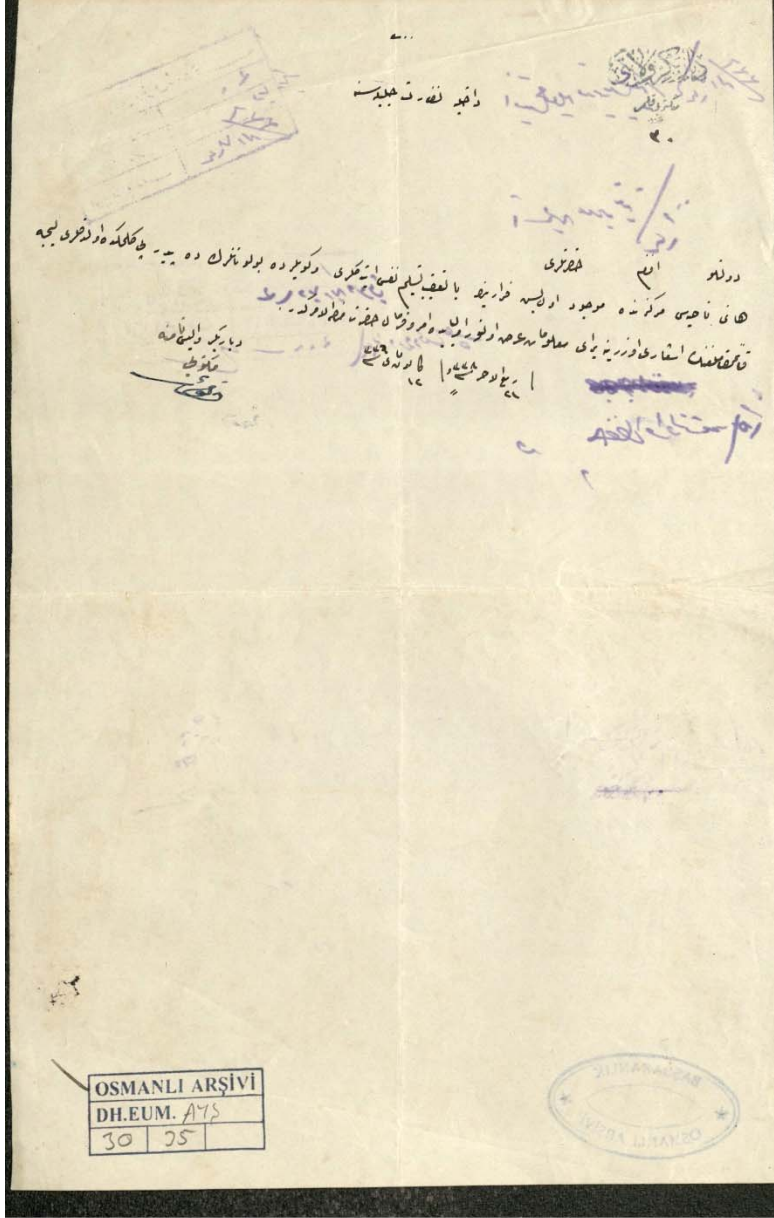
Takvim-i Vekayi (11 Nisan 1336). Fetvayı Şerifenin Suretidir. S. 3824.

Ek 1. KTC'nin Diyarbakır'da asayışı bozan faaliyetlerine kayıtsız kalan yerli polis memurlarından dolayı Zabita Teşkilatında reform yapılması gerektiğini belirten belge.

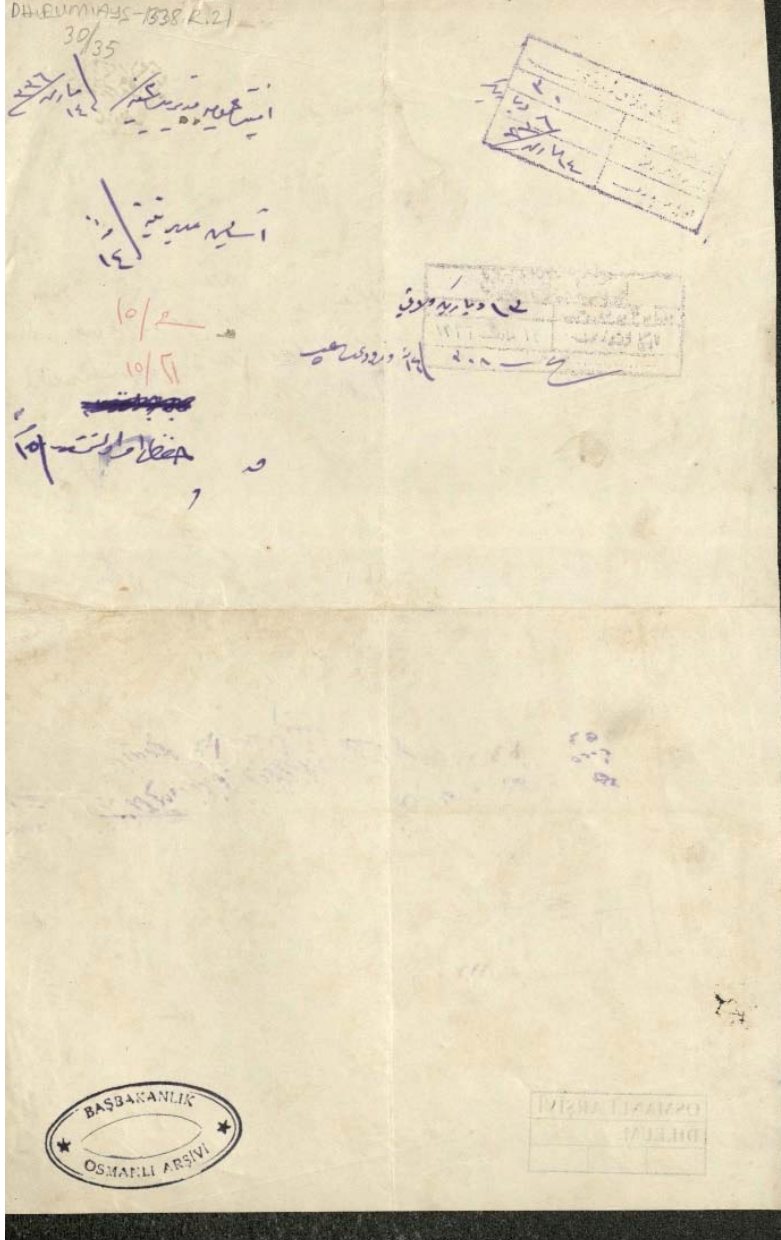

Ek 2. Van, Bitlis, Diyarbakır ve Musul çevresinde yaşayan Kürt vatandaşların devlete olan bağlılığı güçlendirmek amacıyla bir Encümeni Mahsusanın tesis edilişininin lüzumuna işaret eden belge.

DH.EUM.AYŞ.00030.00035.001

Ek 3a. Diyarbakır Valiliğinin Dâhiliye Nezaretine Yolladığı ve Hani ile Lice'de Firarilerle Mücadele Edildiğini Gösterir Belge.

DH.FUM.AYŞ.00030.00035.001

Ek 3b. Diyarbakır Valiliğinin Dâhiliye Nezaretine Yolladığı ve Hani ile Lice'de Firarilerle Mücadele Edildiğini Gösterir Belge.

Handwritten Ottoman Turkish text on aged paper, likely a military or administrative document. The text is written in a cursive script and contains several lines of prose. At the bottom of the page, there is a small rectangular stamp with the number '12' and some illegible text. The paper shows signs of age, including discoloration and some stains.

Handwritten Ottoman Turkish text, likely a military or administrative document. The text is written in a cursive script and contains several lines of prose. At the bottom of the page, there is a small rectangular stamp with the number '12' and some illegible text. The paper shows signs of age, including discoloration and some stains.

Ek 4. El-Cezire Cephesinde Görev Yaparken Firar Eden İki Liceli Jandarmanın Cezalandırılması.